

Romų mokinių ugdymo iššūkiai ir jų įveika: Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų pedagogų patirties analizė

Dalia Survutaitė

Vytauto Didžiojo universitetas, Švietimo akademija, K. Donelaičio g. 52, LT-44244, Kaunas, dalia.survutaite@vdu.lt

Anotacija. Romų atskirtis kliudo jų vaikų sėkmingam ugdymui(si). Besimokantys romai Lietuvoje sudaro penktadalį šios populiacijos. Straipsnyje analizuojami romų mokinių ugdymo iššūkiai, jų įveika.

Romų vaikų ugdymo iššūkiai susiję su šeimos išankstinėmis nuostatomis mokymo atžvilgiu, vaikų specialiaisiais ugdymo(si) poreikiais, žemais mokymosi pasiekimais. Pastarosios kliūtys sąlygoja vaikų mokymosi motyvacijos trūkumą, lemia mokyklos nelankymą. Įvardyti veiksniai tiesiogiai nulemia pasekmes – mokymo(si) praradimus, nepažangumą, iškritimą iš švietimo sistemos.

Esminiai žodžiai: švietimas, bendrojo ugdymo mokykla, romų mokiniai, ugdymo iššūkiai, pedagogų patirtis, problemų įveika.

Įvadas

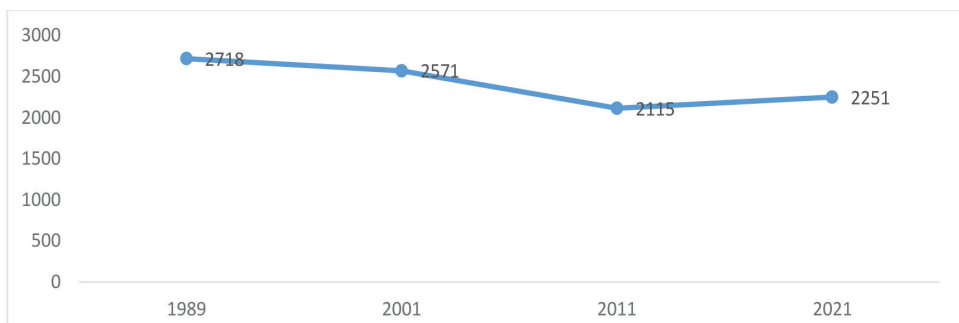
Aktualumas. Romų tautybės gyventojai yra didžiausia ES tautinė mažuma, kurią sudaro apie 6,2 milijono žmonių. Tačiau ši tautinė mažuma labiausiai marginalizuota. ES 2014–2020 m. laikotarpiu apie 1,5 milijardo eurų skirta marginalizuotų bendruomenių, kaip antai romų, integracijai. Lietuvoje romų įtrauktis vykdoma atsižvelgiant į tarptautinius įsipareigojimus pagal Europos Tarybos Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvenciją (1998), Tarptautinę konvenciją dėl Visų formų rasinės diskriminacijos panaikinimo (1999), Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktą (1992), Tarptautinių socialinių, ekonominių ir kultūrinių teisių paktą (1992), kitas tarptautines sutartis. Lietuvos valsty-

bės daugiakultūrinė politika plėtojama remiantis ilgos ir vidutinės trukmės planavimo dokumentais: 2021–2030 m. nacionaliniu pažangos planu (2021); Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų planu (2020, 2023); Lietuvos pristatymo užsienyje 2020–2030 m. strategija (2020); Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2022–2023 m. veiksmų planu (2022).

Gyventojų tautybės, gimtosios kalbos ir išpažįstamo tikėjimo statistinio tyrimo (2021) duomenimis Lietuvoje gyvena 2251 romas ir tai sudaro 0,1 proc. visų šalies gyventojų (žr. 1 pav.). Per keletą pastarųjų metų romų populiacija Lietuvoje nežymiai padidėjo (+136 romų). Lietuvoje romų gyvenamoji vieta pasiskirsto netolygiai pagal apskritis. Daugiausia romų yra Vilniaus savivaldybėje 27 proc., kiek mažiau – Marijampolės (20 proc.), Kauno (19 proc.), Šiaulių (11 proc.), Panevėžio (11 proc.) savivaldybėse, ir visai nedaug Utenos (4 proc.), Klaipėdos (3 proc.) ir Tauragės (2 proc.) savivaldybėse. 22 proc. nuo bendro Lietuvos gyventojų skaičiaus sudaro romai iki 20 metų. Romų tautinės mažumos grupėje vaikų ir jaunimo dalis pastaruoju dešimtmečiu padidėjo 3 proc. Tyrimu (Kontvainė, 2020) nustatyta, kad neraštingų ir nebaigusių pradinės mokyklos asmenų dalis 2020 m. sudarė 35 proc.

1 paveikslas

Romų populiacijos kaita Lietuvoje 1989–2021 m.

Duomenų šaltinis: Valstybės duomenų valdysenos informacinė sistema, 2021

Europos Komisija pripažįsta romų integracijos pažangą (Romų integracijai skirtos ES politikos iniciatyvos ir finansinė parama. Specialioji ataskaita. 2016), tačiau pabrėžia, kad vis dar išlieka iššūkių, susijusių su neigiamu požiūriu į kilmę, romų nepakankamu išsilavinimu ir mokymosi nutraukimu (Europos Parlamento rekomendacijos dėl nacionalinių romų strategijų įgyvendinimo, 2020).

Mokslinė problema. Lietuvos romų situaciją atskleidžia vyresnių ir žemesnį išsilavinimą turinčių romų demografiniai duomenys, kurie rodo, kad romai susiduria su socialine-ekonominė atskirtimi. Suaugusiųjų romų neraštingumas kaip grėsmė ekstrapoliuojama palikuoniams ir programuoja vaikų potencialias rizikas. Romų tautybės asmenų

padėties 2020 m. tyrimu (Kontvainė, 2020) nustatyta, kad nuo 2015 m. iki 2020 metų 8 proc. „sumažėjo pradinio išsilavinimo neįgijusių arba vis dar pradinėse klasėse besimokančių romų mokinių dalis <...>“ 10–19 m. amžiaus grupėje. Romų neraštingumas menksta ir jų vis daugiau dalyvauja švietimo sistemoje, deja, išsilavinimo lygis vis dar yra nepakankamas ir gerokai atsilieka nuo šalies moksleivių bendrų pasiekimų. Stebima romų nuostata tenkintis tik privalomuoju ugdymu (7–8 klasės). 2020 m. privalomojo mokymosi amžiaus grupėje (nuo 6 iki 15 m.) nelankė mokyklos 6 proc. romų (2015 m. šioje grupėje nesimokė 14 proc.), o skaityti ir rašyti nemokančių (net ir tuo atveju, jei lanko mokyklą) 2020 m. buvo 8 proc. vaikų ir jaunimo. Formuluojamasis *problemėnis tyrimo klausimas* – su kokiais iššūkiais susiduriama ugdant romų mokinius bendrojo ugdymo mokyklose.

Tyrimo tikslas – atskleisti romų mokinių ugdymo iššūkius ir jų įveikimą.

Tyrimo uždaviniai:

- išnagrinėti romų mokinių ugdymo iššūkius,
- apibendrinti pedagogų taikomą romų mokinių ugdymo problemų įveikimą.

Teorinė problemos lauko analizė

Romų būklė Europoje ir Lietuvoje moksliniuose tyrimuose (Kozma, Puszta, Torkos, 2003; Carrera, Vosyliūtė, 2017; Kontvainė, 2020) atskleista apibendrintai. Kai kuriuose sociologiniuose tyrimuose nagrinėtos Lietuvos romų socializacijos problemos, ankstyvos santuokos ir kiti gyvenimo ypatumai (Baršauskienė, Leliūgienė, Pauliukonis, 2003; Štuopytė, 2008; Abramavičiūtė, Sabatauskaitė, 2017). Išsamiau romų vaikų socializacija mokykloje analizuota Latvijoje (Krastina, Berzina ir Zake 2005; Zake 2010). Keletą tyrimų (Leončikas, 2006; Etninių tyrimų centras, 2008; Petrušauskaitė, 2014; 2016) gvildinti romų išsilavinimo trūkumai ir ankstyvas pasitraukimas iš švietimo sistemos. Romų mokinių elgsena mokyklose atskleista Žemaitėlytės-Ivanavičės (2018) etnografiniame tyrime, kuriame autorė mėgino atskleisti ir išaiškinti romų mokinių tapatumo raišką. Nustatyta, kad romų kultūriniai skirtumai sąlygoja jų palikuonių elgsenos mokyklose modelius: demonstratyviai izoliacinį, niveliacinį, tapatybės paiešką. Vienu naujesniu problemos analizės tyrimu mėginta išnagrinėti romų vaikų ugdymo ypatumus (Romų vaikų ugdymas: situacija ir įveikos galimybės, 2023). Kiek išsamiau romų vaikų ugdymo patirtys Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose atskleistos straipsnio autorės metodiniame leidinyje (Survutaitė, 2023). Visgi romų ugdymo iššūkiai minėtuose tyrimuose paliesti fragmentiškai, todėl atskirai tirtina šiuolaikinės mokyklos edukacinė realybė ir pedagogų taikomi romų mokinių ugdymo problemų įveikos sprendiniai.

Tyrimo metodologija

Remtasi Taylor (2000), Hruby (2001) realybės, kaip interaktyvaus socialinio konstravimo rezultato, samprata. Interpretuodami socialinio gyvenimo, konkrečiai, edukacinės realybės reiškinius ar situacijas, ugdymo dalyviai nuolat kuria, konstruoja žinias, sieja realias gyvenimiškas situacijas. Todėl socialinio konstruktyvizmo teorija gali būti pritaikoma identifikuojant švietimo organizacijos paslaugų kokybę, nustatant ugdymo iššūkius bei ugdymo(si) problemų įveikimo galimybes. Romų ugdymas tyrime susijęs su supratimo, reikšmių ir įgūdžių konstravimu, taip pat su tapatumo įsisąmoninimu. Be to, socialinio konstruktyvizmo paradigmoje etniškumas suvokiamas kaip nuolat konstruojama, perkuriama skirtis, kurioje naudojami išskirtinumo kriterijai (kalba, tradicijos, bendra teritorija ir kt.) gali kisti laike (Barth, 1969). Nurodyti kartotiniai socialinio konstruktyvizmo teorijos argumentai patvirtina metodologijos pasirinkimo teisėtumą. Taigi, taikyta socialinio konstruktyvizmo teorija įgalina (de)konstruoti edukacines situacijas ir išskirti ugdymo iššūkius, lemiančius išorinius ar / ir vidinius veiksnius bei sieti juos su problemų įveikomis. Socialinis konstruktyvizmas leidžia ne tik pažinti, bet ir diskursyviai suformuoti veiksmui atoveiksmį (Risse, 2007). Papildomai pasitelktas pragmatinis konstruktyvizmas (Gordon, 2009) įgalina išryškinti romų mokinių ugdymo iššūkius, juos ne tik aprašyti, bet fiksuoti pedagoginėje praktikoje taikomas problemų įveikos galimybes. Būtent pragmatinio konstruktyvizmo teorija apima ne tik teorinius pagrindus apie žinojimą ir veikimą, bet ir rekomendacijas veiklos dalyviams.

Tyrime taikomas socialinio ir pragmatinio konstruktyvizmo teorijų derinys įgalina, analizuojant ir sintetinant romų mokinių ugdymo patirtis, modeliuoti naują ugdymo kultūrą.

Kokybinio tyrimo objektas – romų ugdymo iššūkiai ir pedagogų taikoma romų mokinių ugdymo problemų įveika. Tyrimu siekta išnagrinėti pedagogų ilgametę ir įvairią romų ugdymo patirtį bei nustatyti romų ugdymo iššūkius – dažniausiai kylančias romų mokinių ugdymo ir ugdymosi problemas, atskleisti pedagogų parenkamas problemų sėkmingas įveikas.

Kokybinio tyrimo tipas – kokybinė turinio analizė pasirinkta tema – romų ugdymo iššūkiai bendrojo ugdymo mokykloje ir pedagogų taikoma romų mokinių ugdymo problemų įveika. Tyrimo imčiai sudaryti naudota tikslinė tipinių institucinio ugdymo atvejų atranka. Į tyrimą įtrauktos mokyklos, kuriose romų mokiniai sudarė 11 proc. visų mokinių. Pasirinktos mokyklos, kurias baigė kelios romų kartos. Iš viso apibendrintos šešių bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių atstovų, kaip sutelktinių diskusijų grupių, romų ugdymo patirtys. Tyrimas vykdytas ir pristatomas vadovaujantis etikos taisyklės konfidencialumo principu. Tyrimo rezultatuose ugdymo įvairovės iliustracijos ir aprašymai teikiami naudojant sąlyginį kodavimą (M 1 – M 6) be konkrečių mokyklų nuorodų.

Kokybinio tyrimo duomenų rinkimas. Tyrimo duomenims rinkti naudotas sutelktųjų grupių diskusijos (angl. *focus groups*) metodas. Tyrėjas moderavo grupės diskusijai pagal iš anksto parengtą pokalbio planą. Suformuluoti klausimai mokyklų bendruomenių atstovus skatino apibūdinti romų vaikų elgesį pamokose, per pertraukas, neformaliose švietimo veiklose; prisiminti pastaraisiais metais patirtus rūpesčius ugdant romų vaikus; pasidalyti romų vaikų ugdymo sėkmės istorija (-omis). Pagalbiniai klausimai nukreipė bendruomenių atstovus samprotauti apie socialinio teisingumo ir atskirties apraiškas mokykloje, romų vaikų poreikių tenkinimą bei pageidaujamo elgesio skatinimą, įtraukįjį ugdymą.

Duomenų analizės metodas. Informacija kurta vykdant struktūrinę bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių atstovų romų ugdymo patirčių turinio kokybinę analizę. Siekta bendrajame ugdyme rasti ir aprašyti pasikartojančius romų mokinių ugdymo iššūkius ir jų įveikos modelius. Šešių sutelktinių diskusijų grupių duomenys užfiksuoti, grupuoti pagal temą ir kategorizuoti. Vadovautasi indukcinė metodologine nuostata, kai analizuoti gauti tyrimo duomenys. Atliekant kokybinę turinio analizę indukcijos metodu, nuo atskirų ir pavienių bendrojo ugdymo mokyklų sutelktinių diskusinių grupių romų ugdymo analizės pereinama prie apibendrinimo – bendrų romų ugdymo iššūkių ir problemų įveikos sprendinių. Indukcinis metodas sudarė sąlygas jungti romų ugdymo iššūkius, kylančius bendrojo ugdymo mokyklose, į tam tikras grupes, vertinti jų tarpusavio ryšius.

Tyrimo vykdymo procedūros. Tyrimas vykdytas vadovaujantis Vytauto Didžiojo universiteto Senato 2021 m. kovo 24 d. nutarimu Nr. SEN-N-17 patvirtintomis nuostatomis, pabrėžiančiomis pagrindinius mokslinių tyrimų profesionalumo ir etikos principus. Vadovautasi patikimumo, sąžiningumo, pagarbos ir atskaitomybės principais. Tyrimas vykdytas 2022 mokslo metais. Pasirinkus šešias bendrojo ugdymo mokyklas pirmiausia buvo susisiepta su mokyklų vadovybe ir iš anksto suderintas susitikimo tikslas, tema bei laikas. Atvykus į mokyklas bendrauta su mokyklos bendruomenės atstovais. Kiekvienoje sutelktinėje grupėje dalyvavo vidutiniškai 8–10 pedagogų ir švietimo pagalbos specialistų, turinčių romų ugdymo patirties. Vienos sutelktinės grupės susitikimo trukmė 1,5–2 val. Tiesiogiai bendraujant su skirtingos patirties turinčiais pedagogaais ir švietimo pagalbos specialistais apibendrinti grupės dalyvių požiūriai į romų ugdymo ir ugdymosi ypatumus, fiksuoti ugdymo problemų sėkmingo įveikimo atvejai, pedagoginėje praktikoje pasiteisinę ugdymo problemų įveikos sprendiniai. Bendruomenės atstovų diskusija, pasakojimai tyrėjo fiksuoti užrašuose. Pasibaigus vienos sutelktosios grupės diskusijai duomenys tiksliai užrašyti laikmenose ir su koduoti. Vykdamas vienos sutelktosios grupės diskusijos turinio analizę tekstas skaidytas ištraukomis ir suteiktos kategorijos bei subkategorijos. Vertinant visų sutelktųjų grupių kategorijas ir subkategorijas įvestas grupavimas: kategorijos ir subkategorijos sugrupuotos pagal atitinkamas temas. Iššūkiui, kaip kategorijai, pateiktos iššūkio raiškos, kaip subkategorijos, iliustracijos. Kiekvieno iššūkio įveikai priskirta kategorija, o mokyklų bendruomenių atstovų pasirinkti sprendiniai teikti kaip subkategorijos. Sutelktųjų grupių diskusijos išryškino romų ugdymo dėsningumus,

įgalino įvardyti pagrindinius iššūkius ir problemų įveikos sprendinius. Visos kategorijos ir subkategorijos grupuotos pagal temas.

Tyrimo rezultatai

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių romų ugdymo patirtys analizuotos keliais etapais: išskirti iššūkiai kaip kategorijos, iššūkių raiška detalizuota subkategorijomis, pagrindinei kategorijai priskirtos mokyklų bendruomenių atrastos iššūkių įveikos kryptys kaip kategorijos, o sprendiniai atspindėti kaip subkategorijos.

Toliau pristatomi ir detalieji atskleidžiami tyrimo rezultatai, susiję su tokiais romų mokinių ugdymo iššūkiais: nepalanki romų socialinė, ekonominė, kultūrinė padėtis; suaugusiųjų romų išankstinių neigiamų nuostatų mokymo(si) atžvilgiu prevencija ir mokinių mokymosi motyvacijos stiprinimas; romų mokinių lankomumo stebėsena ir mokymosi nutraukimo ir / ar iškritimo prevencija; romų mokinių specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimas ir mokymo(si) praradimų kompensacija

Nepalanki romų socialinė, ekonominė, kultūrinė padėtis. 2020 m. neraštingų ir nebaigusių pradinės mokyklos asmenų dalis sudarė 35 proc. (Kontvainė, 2020). Tyrimais nustatyta, kad didžioji neįgijusių pradinio išsilavinimo dalis priklauso 30–60 metų amžiaus grupei. Demografiniai duomenys atskleidžia vyresnių ir žemesnį išsilavinimą turinčių Lietuvos romų situaciją, dėl kurios ne tik jie patenka į susiduriančių su didesne socialine rizika lauką.

Eurobarometro tyrimo (Special Eurobarometer 493, 2019) duomenys rodo, kad artimą kontaktą su romais turi 20 proc. europiečių, tačiau kas šeštas (61 proc.) tyrime dalyvavęs europietis patvirtino šalyse esančią romų diskriminaciją. Eurobarometro respondentai pripažino, kad visuomenę praturtintų romų tautinės mažumos integracija. Per septynerius metus visuomenės nuomonė dėl romų integracijos didėjo 8 punktais (2019 m. – 61 proc., 2012 m. – 53 proc.). Negebėjimas atsižvelgti į romų padėtį visuomenėje ir jų kultūrinį išskirtinumą, anot Marushiakovos ir Popov (2011), lemia tautinės mažumos egzotizavimą arba marginalizavimą. Todėl būtina koncentruoti dėmesį į kultūros pažinimą ir lygiaverčių mokymosi sąlygų, prieinamumo užtikrinimą.

Nepalankią romų socialinę, ekonominę, kultūrinę padėtį kaip iššūkį įgalina įveikti mokyklų skiriamas adaptacinis laikotarpis kartu su patyčių prevencinės programos vykdymu ir stebėsena bei socialinės-pedagoginės pagalbos skyrimu.

1 lentelė

Romų nepalankios padėties identifikavimas ir kompensacija

Mokyklų bendruomenėse išryškėję iššūkiai, susiję su romų nepalankia padėtimi	
Iššūkis kaip kategorija	Iššūkio raiška kaip subkategorija
Nepalanki socialinė, ekonominė, kultūrinė padėtis	<p>- tautinės tapatybės ypatumai M 1: <...> romų mokiniai – kitokie. Pažįstame ir pripažįstame tarpkultūrinius skirtumus <...> Mokykloje į romus žiūrima kaip į kaimynus, gyvenančius šalia jau daug metų. Jie tapo mokyklos savastimi, yra mokyklos kultūros dalis. M 3: <...> Jie ir rengiasi, ir vaikšto, ir elgiasi, ir kalba kitaip<...>. M 6: <...> tautinių mažumų mokyklose besimokančiųjų tautinės tapatybės yra skirtingos <...> romų vaikai džiaugsmingi, žaismingi, temperamentingi. Sektini romų bruožai: tradicijų saugojimas, rūpestis artimu, kartų bendrystė, gebėjimas ginti savo tiesą.</p> <p>- suaugusiųjų nedarbas M 3, M 5: <...> dažniausiai suaugusieji niekur nedirba <...>. M 3: Socialinę paramą gauna 80 proc. romų vaikų. M 6: <...> Tėvai patenkinti įsitraukimu į bendruomenę, socialine parama ir išmokomis mokyklinėms prekėms įsigyti <...>.</p>
-	<p>- suaugusiųjų romų menkas raštingumas M 3: <...> suaugę romai neturi išsilavinimo, negali vaikams padėti, nes nemoka rašyti <...>. M 6: <...> romų šeimų socialinių įgūdžių, IT raštingumo trūkumas <...>.</p>
-	<p>- šeimų gyvenimas skurdo sąlygomis M 1: <...> Būdavo atvejų, kai romai naudojami mokyklos higienos kabinetais. <...>; Socialinę paramą gauna beveik pusė romų vaikų, 5 proc. – našlaičiai/globojami, 20 proc. romų yra iš daugiavaikių šeimų; Karantinai paveikė ir romų vaikų emocinę gerovę: su integracija susijusios problemos tapo dar skaudesnės <...>. M 4: <...> mokykloje stiprinamos ugdymo, sveikatos priežiūros, kultūros sritys, didelis dėmesys skiriamas socialinės atskirties (ypač romų moterų) mažinimui, įtraukimui į darbo rinką <...>. M 5: <...> Socialinės, specialiosios pagalbos ir ugdymo problematika labai plati. Personalizuoto darbo intensyvumas didelis su vaikais, patiriančiais socialinę riziką ir tame tarpe su romų etninės grupės vaikais <...>. M 6: <...> Atskirais atvejais stokojama socialinių įgūdžių <...>.</p>

Mokyklų bendruomenėse atrastos romų nepalankios padėties įveikos galimybės	
Įveika kaip kategorija	Sprendiniai kaip subkategorija
Adaptacijos laikotarpio nustatymas	- atvirumas, pastabumas, dėmesingumas: realaus poreikio ir galimybių suvokimas, bendras veikimas ne tik siūlant, bet ir priimti tiekiamą pagalbą;
Patyčių prevencinės programos vykdymas ir stebėsena	M 1: <...> mokykloje neribojamos galimybės vystyti tautinį identitetą bendraujant su kitų etninės bendruomenių nariais <...>. M 5: <...> Ugdome kitaip, nei lietuviškos bendrojo ugdymo mokyklos... <...>.
Pagalbos priemonės	- įtraukaus ir daugiakultūrinio ugdymo plėtotė M 1: <...> Betarpiškas bendravimas. Kiekvienas yra kolektyvo narys ir jaučiasi saugus <...>. M 5: <...> Tolerancijos, pagarbos skirtingų kultūrų ugdymas <...>. - rizikų ar krizinių situacijų atpažinimas, įvardijimas ir jų valdymas M 1, M 5: <...> Kasmet bendruomenė sprendžia socialinius-emocinius, saugumo klausimus, lankomumo problemas <...>. M 2: Yra pavieniai atvejai, kuriuos dėl išankstinių nuostatų, neišsilavinimo ar pozos demonstruoja atskiros šeimos. <...> Dažnu atveju, kai šeimos, gindamosi atsakomybės, naudoja kontrargumentą „jūs nemylite romų“. - socialinė parama, atvejo vadyba M 1, M 2, M 3, M 4, M 5: <...> kompleksinę pagalbą teikia pagalbos specialistai. <...>. M 1: Socialinės rizikos vertinimas ir pagalba teikiama organizuojant atvejo vadybos posėdžius. Per 2019–2020 m. m. buvo organizuota 18 atvejo vadybos susitikimų. 2020–2021 m. m. vyko du posėdžiai. Visi jie buvo susiję su romų vaikų ugdymu. M 1: <...> romų mokiniams buvo organizuojamas pavėžėjimas į ir iš mokyklos. Mokiniai, gyvenantys nuosavame būste, buvo aprūpinti vilniečio kortelėmis. Programos lėšomis 2017, 2018 metais buvo finansuojamos visos dienos mokyklos grupės, kurias lankė ne tik romų, bet ir visi pradinio ugdymo mokiniai <...>. M 2: <...> Iš socialinės paramos aprūpinami mokymo priemonėmis ir klasėse mokytojai turi mokymosi priemonių rezervą, kai mokiniai nesinėšioja savo. <...>; - Daugiau laiko skirta adaptaciniam laikotarpiui M 3, M 5: <...> Sustiprintas adaptacijos ir patyčių prevencijos programų vykdymas ir stebėsena <...>. M 5: <...> mokykloje organizuojama pagalba šeimoms, skiriamas atvejo vadybininkas. <...> Socialinės rizikos vertinimas ir pagalba teikiama organizuojant atvejo vadybos posėdžius.

Suaugusiųjų romų išankstinių neigiamų nuostatų mokymo(si) atžvilgiu prevencija ir siekis stiprinti mokinių mokymosi motyvaciją. Vertybinės šeimos nuostatos bei požiūris į švietimą siejamas su vaikų išsilavinimu. Mokymo(si) nuvertinimas kildamas iš romų

paprotinės teisės, suaugusiųjų neraštingumo, tėvų / globėjų mokymosi, kaip vertybės, nesuvokimo. Dalis priešiško aiškinama valstybinės kalbos nemokėjimu. Tėvų / globėjų nuostatas perima ir vaikai. Tokiais atvejais reiškiasi jų pasyvumas, neįsitraukimas.

2 lentelė

Suaugusiųjų romų išankstinių neigiamų nuostatų mokymo(si) atžvilgiu prevencija ir mokinių mokymosi motyvacijos stiprinimas

Mokyklų bendruomenėse išryškėję iššūkiai, susiję su romų nuostatomis	
Iššūkis kaip kategorija	Iššūkio raiška kaip subkategorija
Tėvų / globėjų išankstinių neigiamų nuostatų mokymo(si) atžvilgiu ir mokinių mokymo(si) motyvacija	- valstybinės kalbos nemokėjimas M 1, M 2: <...> šeimose kalbama savo kalba, suaugusieji nemoka valstybinės kalbos <...>. M 3: <...> Jei mokyklos, mokytojų nuostatos per ilgą laiką pozityviai keitėsi, tai romų tėvų ir mokinių nuostatos iki šiol liko tokios pačios – manoma, jei kas atsitiko, tai išskirtinai susiję su tautine priklausomybe <...>. M 4: <...> lietuvių kalba šeimose kalba tik 30 proc. <...>.
	- išsilavinimo ne(i)vertinimas M 1: <...> romai nuvertina tai, ką gali duoti mokslo pasiekimai, jie nemato to praktinės naudos. M 3: <...> suaugusieji mato, kad išsilavinimas reikalauja daug pastangų, tačiau tai negarantuoja atlyginimo <...>. M 5: Buvo šeimų, kurios savo vaikus atsiimdavo iš mokyklos ar net nesudarydavo mokymosi sutarties dėl romų dalyvavimo ugdymo procese.
	- netinkamos mokymosi sąlygos M 1: <...> karantinai smarkiai paveikė romų vaikų dalyvavimą švietime, kadangi dauguma jų neturėjo nuotoliniam mokymuisi reikalingų techninių priemonių, ypač tokio mokymo pradžioje, ir prieigos prie interneto. M 3: <...> Dėl minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymo nuostatų taikymo mokykla 2019–2020 m. m. kreipėsi į Vilniaus miesto savivaldybę 4 kartus, iš kurių 2 kartus dėl 2 romų vaikų <...>.
	motyvacijos lankyti mokyklą ir mokytis trūkumas M 1: <...> Lankomumo problemos pasireiškia 5–6 kl. dėl tėvų nuostatų ir empatijos trūkumo <...>.
	M 5: <...> yra dvi šeimos, kuriose laikomasi stereotipų, nesudaro sąlygų mokytis, nemotyvuoja eiti į mokyklą. Kartais tenka kreiptis į vaiko teisių apsaugos skyrių. Pokyčiai net po tokių priemonių būna labai trumpalaikiai.
	M 6: Romų vaikų nuomonė dėl gimnazijos tobulinimo: kad pamokos prasidėtų vėliau, kad pamokos būtų trumpesnės, kad 1–2 kl. daugiau leistų žaisti, kad galima būtų grįžti anksčiau namo.

Mokyklų bendruomenėse atrastos romų motyvacijos mokytis stokos įveikos galimybės

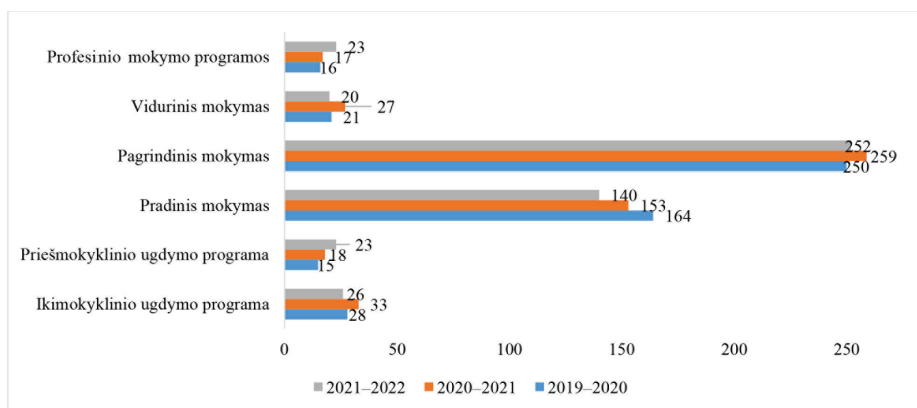
Įveika kaip kategorija	Sprendiniai kaip subkategorija
Mokyklos bendruomenės bendravimas ir bendradarbiavimas, bendra veika Tėvų / globėjų pedagoginis švietimas	<p>- tautinės mažumos tradicijų pripažinimas, pažinimas M 1: <...> Mokykloje sudarytos tinkamos sąlygos mokiniams bręsti kaip asmenybėms – vyrauja geri tarpusavio santykiai, pagarba vienas kitam <...>.</p> <p>M 4: <...> Mokykla, kurioje lygiomis teisėmis mokomės visi drauge <...>; Daugiatautė bendruomenė, kurioje yra <...>. romų tautybės vaikai. Daugiau nei 10 metų ugdo romų tautybės vaikus <...>.</p> <p>M 5: <...> administracija kaupia, sistemina bei platina medžiagą apie romų tautinę mažumą, padeda mokslininkams ir studentams atlikti tyrimus, rengia pranešimus bei straipsnius spaudai, dalyvauja televizijos ir radijo laidose, tarptautinėse konferencijose ir projektuose <...>.</p> <p>- empatiškumas M 1: Socialinė pedagogė vežė užduotis namų mokymui, socialinius davinius karantino laikotarpiu iš savo lėšų. M 5: Buvo šeimų, kurios nesutiko į šeimą paimti planšetes mokinių mokymuisi. (Mokinė paauglė iš daugiavaikės šeimos. Nedidelė gyvenamoji patalpa. Vežamos popierinės užduotys). M 6: Tėvai patenkinti įsitraukimu į bendruomenę, socialine parama ir išmokomis mokyklinėms prekėms įsigyti.</p> <p>- tautiškumo ir daugiakultūriškumo dermė mokyklos gyvenime M 1: <...> nepaisant tautinių, kultūrinių, socialinių skirtumų, mokiniai noriai bendrauja, bendradarbiauja, veikia kartu ir planuoja ateitį <...>. M 4: <...> Tolerancijos, pagarbos skirtingų kultūrų ugdymas <...>.</p> <p>- mokyklos tradicijos, neformalių švietimo veiklų puoselėjimas M 1: <...> aktyvi mokyklos projektinė veikla (sėkmingai įgyvendinami mokyklos, nacionaliniai ir tarptautiniai projektai) įtraukia mokinius, sudaro sąlygas jiems ugdytis bendrąsias kompetencijas, bendrauti ir bendradarbiauti <...>.</p> <p>M 4, M 6: „<...> vaikai nesijaučia mokykloje atskirti, jie bendrauja, turi draugų, su kuriais ne tik mokosi, bet ir linksmai leidžia laiką <...>.</p> <p>- tėvų / globėjų pedagoginio švietimo taiklios formos ir priemonės M 2: <...> Sudaromos įvairios priėmimo, kompensavimo priemonės. Prašoma, naudojami įspėjimai, naudojamas atvejo vadybos pagalba <...>.</p> <p>M 5: Lankydami šeimoje mokyklos socialiai pedagogai įkalbinėja ieškoti kompromisų – leisti į mokyklą nors kelias dienas per savaitę, kad vaikai priprastų, kad suprastų, jog mokykloje gera. Dėl koronaviruso prevencijos paaikškinimai nuramina ir padrąsina šeimas leisti vaikus į mokyklą.</p> <p>M 6: Bendravimas su tėvais intensyviau ir įvairiai – pokalbiai, skambučiai <...>. Tėvai stengiasi, kad vaikai gautų mokymą namuose. Jie su malonumu priima mokytojų konsultacijas.</p>

Tyrimu nustatyta, kad tėvų / globėjų išankstines neigiamas nuostatas mokymo(si) atžvilgiu kaip iššūkį padeda įveikti mokyklos bendruomenės bendravimas ir bendradarbiavimas, bendra veika. Mokykloje kryptingai ir tikslingai vykdomas romų tėvų / globėjų pedagoginis švietimas, sustiprinamos jų galios padėti vaikui mokymosi atžvilgiu. Mokytojų ir švietimo pagalbos specialistų tinkamai parinktos išorinės paskatos formuoja pageidaujamą mokinių elgesį ir stiprina romų mokinių mokymosi motyvaciją.

Romų lankomumo stebėsena ir mokymosi nutraukimo ir / ar iškritimo prevencija. Vertinant trejų metų besimokančiųjų romų situaciją šalyje išryškėja romų mokinių skaitlingumo pagal bendrojo ugdymo programas tendencija (žr. 2 pav.). Pavyzdžiui, pagal pagrindinio ugdymo programą mokosi daugiausia (0,15 proc. nuo bendro pagal šią programą besimokančiųjų skaičiaus) vaikų, panaši romų mokinių dalis (0,12 proc.) mokosi pagal pradinio ugdymo programą.

2 paveikslas

Romų vaikų mokymasis skirtingose ugdymo programose 2019–2022 m.

Šaltinis: Romų vaikų ugdymas: situacija ir įveikos galimybės, 2023, 5 p.

Iš 484 besimokančiųjų romų 2022 m. mažiausia mokėsi pagal ikimokyklinio (26), priešmokyklinio (23), vidurinio (20) ir profesinio mokymo (23) programas. Kitiška situacija susijusi su lygiomis starto galimybėmis, nes pasitvirtina tai, kad romų šeimos nesudaro galimybių vaikams ankstyvajame amžiuje įsitraukti į švietimo sistemą. Kitas rizikos faktorius – mokymosi tęsimas, kai sulaukę paauglystės romai nutraukia mokymąsi ir nebedalyvauja profesiniame mokyme, o tai reiškia, kad susiduria su atskirtimi darbo rinkoje.

Mokiniui praleidus daugiau kaip 50 proc. pamokų fiksuojamas mokyklos nelankymas. Oficialūs 2021–2022 m. Švietimo valdymo informacinės (ŠVIS) duomenys rodo, kad mokyklos nelankė 1,47 proc. romų vaikų.

3 lentelė

Romų mokinių lankomumo stebėsena ir mokymosi nutraukimo ir / ar iškritimo prevencija

Mokyklų bendruomenėse atrasti iššūkiai, susiję su mokyklos lankomumu	
Iššūkis kaip kategorija	Iššūkio raiška kaip subkategorija
Lankomumas bei mokymosi nutraukimas ar net iškritimas iš švietimo sistemos	<p>- romų gyvenimo būdas M 1: <...> Vienos daugiavaikės šeimos du vaikai lanko mokyklą, du visai nelanko. Iš lankančių vienas vaikas nepraleidžia pamokų, atlieka mokytojo skiriamas užduotis. Kitas vaikas mokosi 5 klasėje ir dėl lankomumo problemų buvo 3 kartus paliktas kartoti kursą. Staigus mokinių mažėjimas pagrindiniame ir viduriniame ugdyme susijęs su gyvenamosios vietos kaita. M 4: <...> COVID-19 pandemijos laikotarpiu tėvai kategoriškai atsisakė imti kompiuterius vaikų nuotoliniam mokymuisi, įsileisti pedagogus ar pagalbos specialistus teikti pagalbą <...>.</p> <p>- tėvų / globėjų atsakomybės stoka M 1, M 2, M 3 – <...> trūksta atsakomybės <...>. M 4: <...> tėvai užtrenkia duris. Sudėtinga prisipratinti. Dažniausia tik vadovybės lygiu pavyksta grįžtamąjį ryšį megzti <...>. M 5: <...> Be priešmokyklinio ugdymo ateina į 1 kl. Ne tik kalbos, bet ir socialinių įgūdžių trūkumai <...>.</p> <p>- užsitęsęs adaptacinis periodas M 1, M 2, M 3 – mokyklos bendruomenės sutarimu nustatytas adaptacinis laikotarpis. M 4: <...> Vaikai ateina į mokyklą tiesiog pabūti. Mokykloje irgi priimama tokia romų laikysena. Manoma, kad tai adaptacijos procesas <...>. M 5: <...> Kuo anksčiau pradeda lankyti, tuo sėkmingesnis adaptacijos rezultatas <...>.</p> <p>- ankstyvos santuokos M 1: <...> 9–10 kl. atsiranda mokymosi nutraukimo atvejų dėl ankstyvos santuokos ar įsitraukimo į darbo rinką. <...>; Lietuvoje iš visų romų maždaug 25 proc. mergaičių primojo vaiko susilaukia būdamos nepilnametės. Mergaitės išveža į kitos šalies taborus. Sugrįžusios jos turi daug individualių problemų, kurias sprendžia mokykla ne tik instituciniu lygiu kaip, pavyzdžiui, mokymosi tęsimu, bet ir valstybiniu lygiu kaip, pavyzdžiui, atimtų vaikų ir pilietybės grąžinimo. M 3: <...> nuo 13–14 metų amžiaus pradedamos rimtos piršlybos, ir daugelis romų vaikų aštuntos klasės nepasiekia <...>. M 4: <...> 9 kl. vienas vedė, įkalbėtas baigė 10 kl. <...>.</p> <p>- ugdymosi nutraukimas M 1: 7–8 kl. – nėra įprastiniai keturiolikmečiai mokiniai. Daugelis būna 1 ar 2 kartus palikti kartoti kurso. Taigi jie būna 16–17 ar net 18 metų. Iškritimas iš švietimo sistemos M 1: <...> Jie tenkinasi pagrindiniu ugdymu, patys nutraukia mokymąsi ir ieško darbo arba emigruoja. <...>. M 4: <...> iš 6 kl. išvažiavo mergaitė su šeima į Baltarusiją <...>.</p>

Mokyklų bendruomenėse atrastos romų nepalankios padėties įveikos galimybės

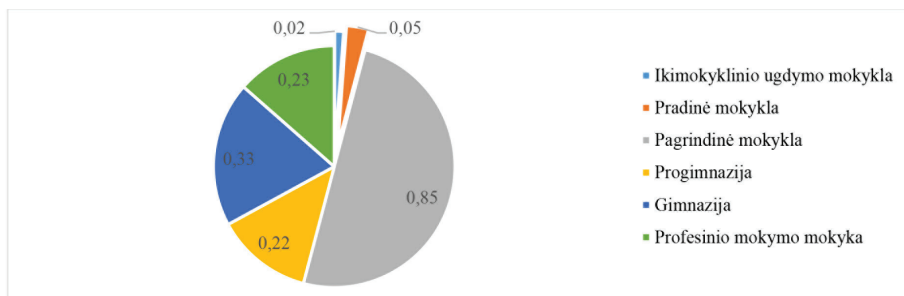
Įveika kaip kategorija	Sprendiniai kaip subkategorija
Mokyklos lankomumo stebėseną	- pozityvus tarpusavio santykis M 4: <...> Mokykloje – betarpiškas bendravimas <...>.
Praleidimų prevencinės priemonės	M 5: Atvažiavus pasiimti arba perduoti užduotis bendraujama buvo betarpiškai. - lankomumo fiksavimas
Mokymo(si) praradimų kompensavimo priemonės	M 1, M 2, M 3, M 4, M 5: Ugdymosi sėkmė priklauso nuo lankomumo. Mokykla deda daug pastangų sudaryti įprotį lankyti mokyklą. Fiksuoja neatvykimą. Aiškinamasi, kokios nelankymo priežastys. M 4: <...> iš 5 savaitės dienų tik 2 dienas mokinys dalyvauja ugdymo procese <...>. M 5: <...> Lankymas nereguliarus. <...> Iškreinta 1–2 savaitėms <...>. - laiku teikiamas grįžtamasis ryšys skatinant lankyti mokyklą M 1, M 2, M 3, M 4, M 5: Romų tėvai priešišškai nėra nusistatę prieš mokyklą ir mokytojus – jie kelia ragelį (klasės vadovė, socialinė pedagogė), ateina į susitikimus, atveria kiemo ar namų duris vizitams (apsilankymas dažnesnis romų nei kitos etninės grupės šeimose). M 2: Pasiiekti optimalaus romams pažangos lygio padeda specialistų komanda, individualaus ugdymo proceso planavimas ir organizavimas. - individualaus tvarkaraščio sudarymas M 4: <...> sutarta gegužės ir birželio mėn. konsultacijų metu kompensuoti mokymosi praradimus <...>. M 5: Nuotoliniu mokymosi metu Zoom konsultacijos visiems ir romų grupės mokiniams. Birželio mėn. buvo sudarytos sąlygos konsultuotis. - kurso kartojimo sprendimai M 1: Yra atvejis, kai 14 m. vaikas mokosi ketvirtoje klasėje. M 3: Dėl nelankymo ir dalykų (kalbos) nepažangumo, turimos negalės vienas mokinys paliktas 3 kartus kartoti kurso. Prieš 3 m. tokių buvo 3. M 4: <...> Po metų sugrįžo į tą pačią klasę <...>.

Tyrimu nustatyta, kad romų mokinių lankomumo stebėseną ir mokymosi nutraukimo ir / ar iškritimo prevenciją bei taikomos mokymosi praradimų kompensavimo priemonės užtikrina romų dalyvavimą ugdyme.

Švietimo valdymo informacinės (ŠVIS) sistemos duomenimis 2021 m. buvo 169 integruotai besimokančiųjų ir turinčių ugdymo(si) specialiųjų poreikių romų. Daugiausia jų (0,85 proc. iš visų mokinių) mokėsi pagrindinėje mokykloje.

3 paveikslas

2020–2021 m. skirtingose ugdymo įstaigose integruotai besimokančių romų vaikų, turinčių specialiųjų ugdymo(si) poreikių, dalis (proc.)

Šaltinis: Romų vaikų ugdymas: situacija ir įveikos galimybės, 2023, p. 4

Mažiausiai integruotai besimokančių romų yra ikimokyklinio, priešmokyklinio ir pradinio ugdymo, profesinio mokymo mokyklose.

Tyrimu nustatyta, kad romų mokinių specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimas ir mokymo(si) praradimų kompensacija priklauso nuo mokyklos švietimo pagalbos paslaugų sistemos ir įtraukaus ugdymo organizavimo veiksmingumo.

4 lentelė

Romų mokinių specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimas ir mokymo(si) praradimų kompensacija

Mokyklų bendruomenėse atrasti iššūkiai, susiję su romų vaikų specialiais ugdymo(si) poreikiais	
Iššūkis kaip kategorija	Iššūkio raiška kaip subkategorija
Romų vaikų ugdymosi specialieji poreikiai ir mokymo(si) praradimai	<p>- mokinių mokymosi sunkumai nemokant kalbos</p> <p>M 1: <...> specialieji ugdymosi poreikiai mokiniams nustatomi dėl lietuvių kalbos nemokėjimo. <...> Faktas, kad mokymosi sunkumų turi visi romų vaikai, tačiau sutrikimai ir negalios nėra susijusios su priklausomybe pagal gimtąją kalbą.</p> <p>M 3: Specialiųjų ugdymosi poreikių turi 56 proc. romų vaikų.</p> <p>M 4: <...> kuo anksčiau ateina į gimnaziją, tai tuo lengviau su lietuvių kalba, nes be lietuvių kalbos visi kiti dalykai nėra sėkmingai ugdomi. Yra 8 metų 1 kl. mokinys, nekalbantis lietuviškai, rusiškai – kalba tik savo kalba <...>.</p> <p>M 6: <...> Gimnazijoje <...> romai, iš užsienio atvykusių, kalbančių tik anglų arba rusų kalba. Bendraujama mišriai, įterpiami romų kalbos žodžiai.</p> <p>- specialieji ugdymosi poreikiai dėl sveikatos sutrikimo ar / ir negalios</p> <p>M 3: <...> Vienos šeimos du vaikai, iš kurių vienas turi specialiųjų ugdymosi poreikių ir mokosi pagal pritaikytą programą. Kitas lankė užsiėmimus, iš klasės neišsiskyrė, baigė 7 kl. pagrindiniu lygiu.</p> <p>M 1: 10 proc. romų turi specialiųjų ugdymo(si) poreikių.</p>

- žemas mokinių pasiekimų pažangumas

M 1: *Gera mokosi dažniausiai iki 5 kl., pradinėse klasėse net dalyvavo olimpiadose.*

M 1, M 2, M 3, M 4, M 5: *dauguma romų mokinių pasiekia pagrindinį arba žemesnį – patenkinamą mokymosi lygį.*

M 3: *Nesinešioja priemonių. Neatlieka namų darbų. Vėluoja.*

Mokyklų bendruomenėse atrastos romų specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimo ir mokymosi praradimų įveikos galimybės

Įveika kaip kategorija	Sprendiniai kaip subkategorija
Bendradarbiavimas su tėvais / globėjais ir Pedagogine psichologine tarnyba arba Švietimo pagalbos tarnyba, mokyklos Vaiko gerovės komisija ar Pagalbos teikimo skyriais teikiant švietimo pagalbą	- specialaus ugdymosi poreikių identifikavimas M 1, M 2, M 3, M 4, M 5: <i><...>Taikomas diferencijavimas – visiems mokiniams, įskaitant romus yra paruošiami 5 tipai užduočių, kuriuos pagal individualų lygį ir tempą renkasi kiekvienas <...>.</i> - ugdymo pagal pritaikytą arba individualią programą planavimas ir organizavimas M 3: <i>keliems mokiniams buvo skirtas namų mokymas ir mokykloje mokoma pagal atskirą tvarkaraštį.</i> M 4: <i>mokykla sudarė konkrečiam mokiniui individualų ugdymo planą.</i>
Švietimo pagalbos pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais teikimas	- personalizuoto ugdymo plėtra M 6: <i><...> Socialinės, specialiosios pagalbos ir ugdymo problematika labai plati. Personalizuoto darbo intensyvumas didelis su vaikais, patiriančiais socialinę riziką ir tame tarpe su romų etninės grupės vaikais <...>.</i> M 5: <i>Sėkmingos integracijos atvejai. Matosi, kad pradinėse klasėse dalyvauja visose veiklose. Abiturientę turime 2019–2020 m. gavo atestatą ir planuoja įgyti profesiją. 12 kl. tikimės, kad sėkmingai baigs mokyklą.</i> - ugdymo ir pagal universalų mokymo(si) dizaino principus plėtra. M 4: <i><...> Ugdymo įvairovė didelė. Dėmesys kreipiamas ne į tautybę, bet į vaiko gebėjimus, pritaikyti jau tinkamą metodą, bandyti įveikti jo mokymosi sunkumus. <...>.</i>
Įtraukaus ugdymo organizavimas	- pagalbos specialistų pritraukimas M 1, M 3, M 5, M 6: <i>bendrojo ugdymo mokytojams, dirbantiems su romų vaikais, organizuojami seminarai.</i> M 1, M 5, M 6: <i>įsteigti papildomi mokytojų padėjėjų etatai.</i> M 2: <i><...> įsteigti papildomi du socialinių pedagogų etatai, iš kurių vienas skirtas tik romų vaikų įtraukčiai. <...> Mokykloje dirba darni komanda; vadovas, 2 socialiniai pedagogai, 1 psichologas, 1 logopedas, 4 padėjėjai.</i> M 1, M 3, M 4, M 5, M 6: <i>įtraukti savanoriai dirbti su romų mokiniams.</i> - neformalaus švietimo programų pasiūlos plėtimas M 1: <i><...> organizuojamas kryptingas romų vaikų užimtumas vasarą <...>.</i> M 2: <i><...> stiprinamos ugdymo, sveikatos priežiūros, kultūros sritys, didelis dėmesys skiriamas socialinės atskirties (ypač moterų) mažinimui, įtraukimui į darbo rinką, teisei į būstą.</i> M 6: <i><...> Dalyvauja išvykose, varžybose su dviračiais, futbolo varžybose, viktorinose, dainų dainelėse. Neformali mokykloje veikla juos labiau sulauko <...>.</i>

- edukacinių užimtumo projektų rengimas

M 1: <...> organizuojami sociokultūrinės edukacijos renginiai, skirti tautinių bendruomenių pilietiškumui ir bendruomeniškumui didinti <...>.

M 2: edukacinės veiklos, visos dienos veiklos.

M 4: <...> Pamokų metu įsilieja į klasę, betarpiški, socialūs, draugiški, mandagūs, optimistiški, džiaugsmingi <...>.

M 5: Dalyvauja visi įvairiose programose, į išvykas vyksta, naudojasi kultūros paso programose, mokyklos tradiciniuose renginiuose, klasės bendruomenės veiklose, programoje „Gyvai“. Mokykla dalyvauja bendradarbiaudama su bendruomene. Vietinis romų platformos kelias ir bendradarbiavimas su savivaldybėmis.

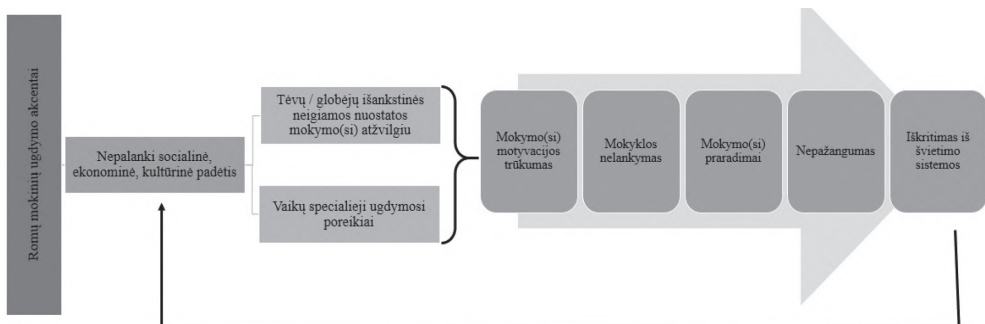
Mokyklose veikiančios švietimo pagalbos paslaugų sistemos harmonizavimas garantuoja pagalbos specialistų ir mokytojų komandos sklandų darbą. Koordinuota ir sėkminga veikla įgalina įveikti iššūkius, kylančius ugdymo(si) problemas ar kompensuoti mokymosi praradimus. Formalųjį ugdymą pratęsia ir papildo neformali ugdymoji veikla, kurią galima mokykloje rinktis. Patrauklus neformalusis švietimas įtraukia romų vaikus, netiesiogiai skatina jų mokymosi pažangą.

Romų mokinių ugdymo iššūkiai

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose besimokančių romų ugdymo patirčių kokybinio tyrimo duomenys abstrahuoti. Išskirtos kategorijos grupuotos pagal priklausomybę bei tarpusavio ryšius. Romų mokinių ugdymo Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose patirčių analizės pagrindu išryškėjo ugdymo iššūkiai.

4 paveikslas

Romų mokinių ugdymo iššūkių tarpusavio priklausomybės modelis

* Sudaryta autorės sutelktinių mokyklų bendruomenių grupių romų ugdymo patirčių analizės pagrindu

Pirminis ir pasekmes lemiantis iššūkis – romų nepalanki socialinė, ekonominė ir kultūrinė padėtis, kuri sąlygoja tėvų / globėjų išankstines neigiamas nuostatas mokymo(si) atžvilgiu bei vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius. Neįveikus įvardyto ugdymo iššūkio ir su juo susijusių problemų susiduriama su tokiomis pasekmėmis kaip mokinių mokymosi motyvacijos trūkumas, mokyklos nelankymas, mokymosi praradimai, nepažangumas ir, galiausiai, iškritimas iš švietimo sistemos.

Įvertinus kokybiniu tyrimu nustatytus romų mokinių ugdymo iššūkių įveikos sprendinius pagal jų veikimo lygmenis, aiškėja, kad beveik proporcingai jie priskiriami instituciniam arba grupės ir individualiam lygmenims. Instituciniai sprendiniai susiję su mokyklos, kaip organizacijos, veiklomis ir veikia sistemiskai (adaptacijos laikotarpio nustatymas, patyčių prevencinės programos vykdymas ir stebėseną, mokyklos lankomumo stebėseną). Grupės ar individualiu lygmeniu parenkami personalizuoti sprendiniai, kurie taikomi derinant juos prie asmens konkrečių poreikių (pagalbos priemonės, išorinės paskatos, prevencinės ir kompensacinės priemonės). Tyrimu nustatyta, kad yra sprendinių, kurie taikomi tiek instituciniu, tiek grupės, tiek individualiu lygmenimis (bendravimas, bendradarbiavimas ir bendra veika, įtraukusis ugdymas, tėvų / globėjų pedagoginis švietimas).

5 lentelė

Romų mokinių ugdymo iššūkių įveikos sprendiniai pagal veikimo lygmenis: empirinių apibendrintų duomenų sąvadas

Veikimo lygmuo		Sprendiniai
Institucinis	- Mokyklos bendruomenės bendravimas ir bendradarbiavimas, bendra veika - Įtraukusis ugdymas - Tėvų / globėjų pedagoginis švietimas	- Adaptacijos laikotarpio nustatymas - Patyčių prevencinės programos vykdymas ir stebėseną - Mokyklos lankomumo stebėseną - Bendradarbiavimas su tėvais / globėjais ir Pedagogine psichologine tarnyba arba Švietimo pagalbos tarnyba, mokyklos Vaiko gerovės komisija ar Pagalbos teikimo skyriais teikiant švietimo pagalbą
Grupės		- Pagalbos priemonės
Individualus		- Išorinės paskatos lankyti mokyklą ir mokytis - Praleidimų prevencinės priemonės - Mokymo(si) praradimų kompensavimo priemonės - Švietimo pagalbos pedagoginiu, psichologiniu, medicininiu ir socialiniu pedagoginiu aspektais teikimas

Edukacinėje realybėje skirtingais lygmenimis reiškiasi romų mokinių ugdymo vadyba. Makrolygmeniu, t. y. valstybiniu švietimo lygmeniu, Švietimo, mokslo ir sporto ministerija nacionaliniu mastu planuoja priemones socialiniam teisingumui užtikrinti. Mezolygmeniu (regioniniu švietimo lygmeniu) savivaldybė rengiamomis programomis

remia ugdymo institucijas ir jose besimokančius kartu su šeimomis. Minilygmeniu mokyklos vadovybė telkia personalą prevencinėms programoms ir sklandžiam daugiakultūrinio ugdymo realizavimui. Konkrečioje mokykloje susiformavusios grupės mokytojų komandinės lyderystės esmė – viskas dėl vaiko gerovės. Vaikui atsiskleisti veiksmingiausias sprendinius (pa)renka dalykų mokytojai drauge su klasių vadovais ir mokyklos pagalbos specialistais.

Romų mokinių ugdymo iššūkiai įveikiami mokyklų bendruomenių sąmoningu, kantriu darbu ir tinkamų įveikos sprendinių atradimu. Jei ugdymo iššūkiai ignoruojami, tai ilgainiui stebima romų atskirtis. Besikartojančios sekos klaidos lemia atskirties sąstingį. Ir atvirkščiai, įveikus romų mokinių ugdymo(si) iššūkius mokykloje skatinamos daugiakultūrinio ugdymo nuostatos (mokytojams organizuojami kultūrinės įvairovės mokymai, įdarbinami romų tautybės mokytojo padėjėjai) ir tobulinamas mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas. Tuomet sumažėja romų vaikų ankstyvo pasitraukimo iš švietimo sistemos tikimybė, pagerėja mokymosi rezultatai (Krastina, Berzina ir Zake, 2005; Zake, 2010).

Diskusija

Beveik visoje Europoje romų švietimui būdingi tokie patys iššūkiai (ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas, 2020). Vadinasi, iššūkiai neturi būti siejami su nacionalinių švietimo sistemų netobulumais, tarpžinybinių institucijų bendros veikos stygiumi ar pedagogų kompetencijų trūkumu. Lietuvoje (Baršauskienė, Leliūgienė, Pauliukonis, 2003; Štuopytė, 2008), kaip ir kitose šalyse (Kozma, Pusttai, Torkos, 2003), didžiausi iki šiol pažymimi romų socialiniai-educaciniai iššūkiai yra susiję su suaugusiųjų neraštingumu, nedarbu, skurdu, prastomis gyvenimo sąlygomis, menka sveikata, žema vaikų mokymosi motyvacija, mokyklos nelankymu, žemais akademiais pasiekimais, ankstyvu mokyklos palikimu.

Retrospektyvi analizė leido nustatyti istorinės romų atskirties priežastis, jungiamas su tokiomis pasekmėmis kaip segregacija – izoliacija – diskriminacija. Bendrojo ugdymo mokyklų bendruomenių ir romų vaikų nūdienos ugdymo patirčių analizė nepatvirtina retrospektyviai įsitvirtinusio romų atskirties algoritmo atsikartojimo mokyklose. Darna išvada, kad švietimo ir ugdymo kontekstas šiandieninėje mokykloje nesutampa su bendromis romų atskirties tendencijoms. Švietimo sektoriaus išskirtinumą šia prasme pažymi ir EK (ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas, 2020). Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose nustatytas tolygus romų moksleivių pasiskirstymas pagal klases, daugėja vaikų ikimokykliniame ir priešmokykliniame ugdyme, profesinėse mokyklose ir gimnazijose besimokančiųjų. Stebima tendencija, kad vis daugiau romų mokinių į(si)traukia į neformaliojo ugdymo veiklas. Beveik ketvirtadalis (24 proc.) romų vaikų ir jaunimo dalyvauja dienos centruose ar popamokinėse veiklose. Vis dėlto

tenka sutikti su tuo, kad ugdant romus vis dar susiduriama su iššūkiais. Sutariama, kad svarbu romų ugdymo iššūkius ne tik pastebėti, pažinti, suprasti, bet ir įvertinti gerąsias jų įveikos praktikas bei imtis prevencinių priemonių (Romų vaikų ugdymas: situacija ir įveikos galimybės, 2023, p. 6). Edukacinių tyrimų rezultatai (Krastina, Berzina ir Zake, 2005; Zake, 2010) patvirtinta pozityvų prevencinių pagalbos priemonių poveikį. Taip pat ir šiuo tyrimu nustatyta, kad sklandi mokinių adaptacija, daugiakultūrinis ugdymas ir ugdymo dalyvių bendradarbiavimas gerina romų vaikų lankomumą, sumažina mokymosi nuraukimo tikimybę, teigiamai paveikia mokymosi rezultatus.

Išvados

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklos ugdydamos romus plėtoja ilgametę daugiatautinio ugdymo patirtį. Tirtose mokyklose atsiskleidė daugiakultūrinė aplinka. Bendrojo ugdymo ir tautinių mažumų mokyklos romus priima organiškai kaip neatsiejamą visuomenės dalį. Lietuvos mokyklose paisoma kultūrinės tapatybės, kiekvienas priimamas laikantis lygiateisiškumo. Tautinė diskriminacija išelimiinuota, ypač daugiatautėse mokyklų bendruomenėse.

Sutelktinių grupių diskusijų analizės pagrindu išryškėjo romų mokinių ugdymo iššūkiai:

- Nepalanki romų socialinė, ekonominė, kultūrinė padėtis;
- Suaugusiųjų romų išankstinių neigiamų nuostatų mokymo(si) atžvilgiu prevencija ir mokinių mokymosi motyvacijos stiprinimas;
- Romų mokinių lankomumo stebėseną ir mokymosi nutraukimo ir / ar iškritimo prevencija;
- Romų mokinių specialiųjų ugdymo(si) poreikių tenkinimas ir mokymo(si) praradimų kompensacija.

Visapusiškam ir harmoningam ugdymui užtikrinti būtinas veiklų balansas instituciniu lygmeniu, grupės lygmeniu ar individualiu lygmeniu. Modeliuojant integralų ir teisingą švietimą didžiausia atsakomybė tenka arčiausiai vaiko esantiems pedagogams bei švietimo pagalbos specialistams. Švietimu sprendžiami marginalizuotoms grupėms ir / ar subkultūroms priklausančioms mažumoms kylantys socialiniai iššūkiai. Darbas su romų šeimomis (tėvais / globėjais ir vaikais) reikalauja mokyklos bendruomenės sutelktumo ir ypatingų pastangų, kai stiprinama jų socialinė integracija, mokymosi motyvacija, įtraukusis ugdymas, lankomumo užtikrinimas ir apskritai pozityvus požiūris į ugdymąsi.

Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklų gerosios praktikos susiformavo romų ugdymo iššūkių įveiką: įtraukti, įvairiškai sprendžiamą adaptaciją, bendrą veiką, pedagoginį švietimą, atvejo vadybą.

Literatūra

- Abramavičiūtė, I., Sabatauskaitė, B. (2017). *Ankstyvos santuokos Lietuvos romų bendruomenėje: situacijos analizė: išvados ir rekomendacijos*. Lietuvos žmogaus teisių centras.
- Baršauskienė, V., Leliūgienė, I., Pauliukonis, R. (2003). *Social-educational problems of the Lithuanian Gypsies as a marginal community*. Kauno technologinis universitetas.
- Carrera, S., Vosyliūtė, L. (2017). Responses and promising practices in the EU and selected Member States. *Report Combating Institutional Anti-Gypsyism*, CEPS.
- ES romų lygybės, įtraukties ir dalyvavimo strateginis planas. (2020). *Nacionalinės romų integracijos strategijos: bendrasis Europos planas*. Europos Komisija komunikate Europos Parlamentui ir Tarybai. Lygybės sąjunga.
- Etninių tyrimų centras (2008). *Romų padėties tyrimas: romai švietimo ir darbo rinkos sankirtoje*. Tyrimas atliktas Tautinių mažumų ir išeivijos departamento užsakymu. http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2008/06/STI_TMID_Romupadeties-tyrimas-2008_ataskaita.pdf.
- Gordon, M. (2009). Toward a pragmatic discourse of constructivism: Reflections on lessons from practice. *Educational Studies*, 45, 39–58. <https://doi.org/10.1080/00131940802546894>
- Hruby, P. (2001). Automating object-oriented software development methods. In: A. Frehner (Ed.). *Object-oriented technology* (pp. 41–56). https://doi.org/10.1007/3-540-47853-1_4. ECOOP Workshop Reader.
- Kontvainė, V. (2020). *Romų tautybės asmenų padėtis Lietuvoje 2020 m.* Vilnius.
- Kozma, T., Puszta, G. & Torkos, K. (2003). Roma childhood in Eastern Europe. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 11, 44–62.
- Krastina, E., Berzina, Z. & Zake, D. (2005). *Roma identity in a multicultural school*. Centre for Education Initiative.
- Leončikas, T. (2006). Romų švietimo iššūkiai. *Etniškumo studijos*. *Etninis nepakantumas*, 1, 87–119.
- Marushiakova, E. & Popov, V. (2001). Ethnic identities and economic strategies of the Gypsies in the countries of the former USSR. *Mitteilugen des SFB 586 "Differenz und Integration" 4,1*. [Bulletin of the Centre of the SFB 586 "Difference and Integration"]. https://www.academia.edu/2844630/Ethnic_Identities_and_Economic_Strategies_of_the_Gypsies_in_the_Countries_of_the_Former_USSR
- Nediskriminavimo skatinimo 2021–2023 metų veiksmų planas. (2020). Pavirtintas Lietuvos Respublikos Socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu 2020 m. gruodžio 10 d. Nr. A1-1256. <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/d18f32643b2a11eb8c97e01ffe050e1c?jfwid=->
- Petrušauskaitė, V. (2014). (Ne)lygios galimybės švietime: ankstyvo romų vaikų pasitraukimo iš ugdymo sistemos Vilniaus mieste analizė. *Etniškumo studijos* 1–2.
- Petrušauskaitė, V. (2014). *Romų vaikai švietimo sistemoje: Vilniaus ir Ukmergės savivaldybių atvejai*. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas.

- Petrušauskaitė, V. (2016). *Ankstyvas romų vaikų pasitraukimas iš švietimo sistemos Vilniaus mieste: švietimo lauko analizė* [Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas]. Vilniaus universitetas.
- Risse, T. (2007). Social constructivism meets globalization. In D. Held & A. McGrew (Eds.), *Globalization theory. Approaches and controversies 4*, 126–147.
- Romų integracijai skirtos ES politikos iniciatyvos ir finansinė parama. *Specialioji ataskaita*. (2016). Europos audito rūmai.
- Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2021–2023 m. veiksmų planas. (2022). <https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/%C4%AEsakymas%20d%C4%97I%20Rom%C5%B3%20integracijos%20%C4%AF%20Lietuvos%20visuomen%C4%99%20priemoni%C5%B3%20plano%202022%E2%80%932023%20patvirtinimo%20%C4%AEV-33%202022-07-01.pdf>
- Romų vaikų ugdymas: situacija ir įveikos galimybės. (2023). *Švietimo problemos analizė*, 2 (207), 1–13. ŠMSM. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2023/05/Romu-vaiku-ugdymas-viesinimui.pdf>
- Survutaitė, D. (2023). Romų vaikų ugdymo patirtis Lietuvos bendrojo ugdymo mokyklose. *Metodinis leidinys*. NŠA. <https://www.nsa.smm.lt/wp-content/uploads/2023/05/Romu-vaiku-ugdymo-patirtis.pdf>
- Štuopytė, E. (2008). Romų vaikų socializacijos ypatumai. *Socialinis darbas*, 7(3), 140–147.
- Švietimo ir mokymo stebėsenos biuletenis. (2019). Europos Sąjungos leidinių biuras. https://education.ec.europa.eu/sites/default/files/document-library-docs/et-monitor-report-2019-lithuania_lt.pdf
- Taylor, D. E. (2000). The of the environmental justice paradigm: Injustice framing and the social construction of environmental discourses. *American Behavioral Scientist*, 43, 508–550.
- Zake, D. (2010). Qualitative education for Roma students: a pedagogical model for sustainable development. *Journal of Teacher Education for Sustainability*, 12(2), 27–37.
- Žemaitėlytė-Ivanavičė, I. (2018). Romai pagrindinėje mokykloje: tarp selektyvios izoliacijos ir visiškos niveliacijos. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 41, 72–86.

Challenges in Roma Pupils' Education and Their Overcoming: An Analysis of Lithuanian General Education School Teachers' Experience

Dalia Survutaitė

Vytautas Magnus University, Academy of Education, K. Donelaičio g. 52, LT-44244 Kaunas, Lithuania, dalia.survutaite@vdu.lt

Summary

International organisations and the Council of Europe are articulating the challenges of Roma integration versus discrimination. It is acknowledged that the social exclusion of Roma people is related to social and educational problems and is regarded as a barrier to pupils' successful education and development.

The aim of the study is to reveal the challenges in the education of Roma pupils and their overcoming.

One-fifth of Roma people in Lithuania (21.5%) are children and young people enrolled in general education. General education schools face challenges in educating Roma pupils. Therefore, it is important not only to know and understand such challenges but also to evaluate good practices for coping with them. Research studies have shown that Roma families experience social, economic, and cultural exclusion, which leads to problems in education of Roma pupils predetermined by such factors as social, economic, and cultural disadvantage and negative attitudes of the community and parents/guardians towards education. The latter obstacles lead to a lack of motivation to learn and consequent absenteeism. The factors identified as causes also result in consequences such as gaps in learning, academic failures, and, ultimately, dropping out of the education system. The challenges of educating Roma pupils can be addressed by implementing socially just education measures and employing the power of school culture.

Keywords: *education, general education schools, Roma pupils, educational challenges, teachers' experience, overcoming problems.*

Gauta 2023 03 28 / Received 28 03 2023
Priimta 2023 10 05 / Accepted 05 10 2023